

יחסים

לומדים על

אם אולי

"יחסים" מיועד לתלמיד בשיעורי תושב"ע בית הספר הממלכתי. הוא יוצא לאור ע"י המטה ליישום דוחות שנהר וקרמינצ'ר, הפקוח על הוראת תורה שבע"פ ובשיתוף חל"ד מפעלים חינוכיים.

הרעיון המנחה אותנו באיסוף ועריכה של החומרים הוא הרצון לחבר את המקורות אל עולמו העכשווי של התלמיד בדרך אקטואלית ומגרה. אנו מאמינים שזו הדרך המוצלחת והנכונה ליצור עניין ומשיכה ואפילו "טעם של עוד" ללימוד מקורות חז"ל. ב"יחסים" נעסוק במערכות יחסים שונות שבין בני הנוער וסביבתם האנושית והטבעית: אהבה, הורים, אחים, חברים, איכות הסביבה וצדק חברתי.

יחסים - לא אם אולי

איכות הסביבה הוא הגיליון הרביעי בסדרה לאחר "לומדים על אהבה", "על מורים ותלמידים" ו"על הורים וילדים". שאלת יחסינו אל הסביבה הולכת ותופסת מקום חשוב יותר ויותר בחיינו בשנים האחרונות. הפיתוח המואץ באזורים העירוניים והכפריים ובכבישי הארץ השונים מעורר שאלות רבות בדבר היחס שבין ניצול ושינוי הטבע והסביבה לצורך האדם לעומת שימור ערכי טבע ונוף. האם ובאילו תנאים צריכה החברה לוותר על נוחיות בטווח הזמן המיידי למען שימור והגנה על ערכי טבע שונים ולמען הדורות הבאים? בשאלות אלו ואחרות נעסוק בעמוד א'. בחלקו השני של הגיליון נדון בהיבט אחר של הנושא: איסור הפגיעה בסביבה והשחתת רכוש. הצעתנו ללמד את כל אחד מהעמודים כיחידת שיעור נפרדת (רצוי לדעתנו להקדיש שיעור כפול לכל עמוד)

לימוד מהנה ופורה
יוחאי עדן ואיציק רבי

הצעות להפעלה

עמוד א'
הדאגה לדורות הבאים

פתיחה

אפשר להשמיע את "שיר בוקר", לקרוא את מלותיו ולפתח דיון קצר בכתה סביב השאלה: האם השמירה על הסביבה הוא ערך המשתנה בהתאם למצב של החברה או ערך העומד בפני עצמו ואינו תלוי זמן או מקום?

גופא

שיר בוקר - נתן אלתרמן

האגדה על שנת חוני המעגל מצויה במקורותינו בשני נוסחים (ירושלמי, תענית ג, ט. בבלי, תענית כג). השונים זה מזה בפרטים רבים. בחרנו לעסוק בגרסה הבבלית של הסיפור (בתרגומו של ביאליק - בשינויים קלים) על אף שהיא ככל הנראה עיבוד מאוחר של הגרסה הארץ-ישראלית מפני שמצאנו אותה מתאימה יותר לענייננו. הסיפור עוסק במפגש בין שתי דמויות בעלות אופני התייחסות מנוגדים אל העולם והסובב אותם; מחד - הזקן הנוטע עצים למען בניו ומאידך חוני שאיננו תופס את הטעם של פעולה שאיננה מניבה גמול ופרי לעושה אותה. כאן ניתן למצוא את אחד הרעיונות המרכזיים בכל חברה שואפת חיים והקשור קשר ישיר לשמירה על איכות הסביבה: היכולת שלנו לנהוג בצמצום, לשמור משאבים למען הדורות הבאים ואף להתחיל התחלות שרק הדורות הבאים ייהנו מהן.

בהרים כבר השמש מלהטת
ובעמק עוד נוצץ הטל
אנו אוהבים אותך מולדת,
בשמחה, בשיר ובעמל.

ממורדות הלבנון עד ים המלח
נעבוד אותך במחרשות,
אנו עוד ניטע לך ונבנה לך
אנו ניפה אותך מאוד.

נלבישך שמלת בטון ומלט
ונפרוש לך מרבדי גנים
על אדמת שדותיך הנגאלת,
הדגן ירנן פעמונים.

המדבר - אנו דרך בו נחצובה
הביצות - אנחנו נייבשן,
אנו מה ניתן לך עוד להודו ושובע
מה עוד לא נתנו וניתן

הצעות לשאלות נוספות שמטרתן להגיע להבנה מעמיקה של הסיפור:

האם מתחולל אצל חוני שינוי כל שהוא לאחר התעוררותו משנתו הארוכה?

מדוע חוזר ומתעקש חוני לשכנע את הסובבים אותו כי הוא חוני? מה זה מלמד?

איזו זיקה סמלית קיימת בין שיחתו של חוני עם אנשי בית המדרש לעומת מפגשו עם הזקן הנוטע?

מהו הקשר בין מסקנת רבא למסר העולה מן האגדה?

לסיכום, ניתן להציע את הפרשנות הבאה לסיפור:

מפגשו של חוני בזקן הנוטע והשיחה המתפתחת בין השניים, חושפת שני מצבי נפש מנוגדים; בעוד שעניינו של הזקן מופנה כולו לדורות הבאים - שהרי לא הוא עצמו ואף לא בנו יזכו ליהנות מפרי העץ, הרי שחוני שרוי כל כולו בתוך עולם של סיפוק צרכים מיידי. חוני איננו מבין לשם מה יעמול אדם שלא על מנת ליהנות מפרי עמלו.

האגדה איננה מספר לנו כיצד הגיב חוני לדבריו הנוקבים של הזקן. האם שתק? או שמא ניסה לשכנע את הזקן בחוסר התועלת והמשמעות של מעשה הנטיעה? ואולי הצליח הזקן להכניס ספק בליבו של חוני.

חוני נרדם למשך שבעים שנה. במשך תקופה ארוכה זו משתנה לחלוטין המציאות. אולם האם השתנה גם חוני? חוני מצליח לחוות חוויה נדירה - לחיות בפרק זמן של שלושה דורות ולחזות במו עיניו כיצד מתממשת תורתו של הזקן הנוטע; בן בנו מלקט חרובים מהעץ שנטע!

מהי תגובתו של חוני כעת? איזה שינוי - אם בכלל מתחולל בו? התמונה הבאה היא מהטראגיות שבכל סיפורי האגדה כל מאמציו של חוני לשכנע את בני משפחתו ואת חכמי הדור כי הוא הוא חוני המעגל עולים בתוהו. חוני חווה

תחושת תסכול נוראה; הוא רואה לפניו את פרי עמלו - המשפחתי והרוחני פורח ומבלבל מבלי שלו עצמו יש היכולת לקבל סיפוק מכך [שהרי אין איש מאמין לו שהוא הוא חוני המעגל עצמו!]

חוני איננו עומד במעמסה ובוחר את המוות על פני החיים במציאות שאיננה מכירה בו.

הצעות הרחבה עמוד א'

בגיליון לתלמיד מופיעים מקורות נוספים ואיורים שתכליתם לחדד ולהעמיק את ההבנה של הסיפור המרכזי.

א. מכתב הציף

ניתן לראות בדברי הציף מעין הרחבה ופיתוח של המסר הגלום באגדת חוני. ניתן להעלות לאחר הקריאה בטקסט, את הנקודות הבאות:

האין הקדמה הטכנולוגית פועלת מבלי לתת את הדעת על השאלה - איזה עולם אנו מותרים אחרינו לדורות הבאים האם האדם עומד במרכז הבריאה או האדם הוא חלק מהטבע?

כאן אפשר להרחיב בכתות חזקות יותר ולהדגיש את היות האדם מצד אחד חלק מהטבע ומצד שני בזכות ההכרה שלו מחוץ לטבע. דהיינו, היכולת הייחודית לאדם, לגלות לחקור ולעצב את הסביבה בהתאם לצרכיו מביאה אותו לידי

התנתקות מן הטבע ולעיתים לניכור מהטבע. בהקשר זה ראוי לציטוט קטע ממאמרו של הרב אהרון ליכטנשטיין:

באזני וועדה שהתכנסה לדון בנושאי איכות הסביבה הושמעה הטענה, שבקיום בעיית האקולוגיה אשמה "המסורת היהודית-נוצרית" אשר הנחילה לאנושות את הפסוקים מבראשית ברך הקב"ה את האדם ואח"כ את נח...פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה...ורדו בדגת הים...ובכל רומש על הארץ..." בהענקת שלטון זו, נטען, חבויה בעיית האקולוגיה.

אין ברצוני להכחיש את ה"אשמה". הפסוקים גלויים לעין בשבעים לשון...הרעיון שקיים מאזן שלם בין האדם לסביבתו, ושיש לראות את האדם כחלק מאותה סביבה - מנוגד בהחלט לתפיסת המוסר האנתרופוצנטרית, שעליה מבוססת היהודית כולה. אבן פינתנו היא שבשלב יסודי אין מאזן ושבזמננו שמים וארץ העניק בעלות לאדם. בעלות פירושה חוסר שוויון בין סובייקט לאובייקט ובין אדם לסביבתו. גישתנו אנתרופוצנטרית לחלוטין ואין להתבייש בדבר.

גישה מזו אינה שוללת את האפשרות שטוב לו לאדם אם יקיים איזון בזיקתו לבריאה - למענו, למענה, למען החברה כולה.

האדם והטבע - הפן החברתי

ב. עמוס עוז

דברים אלו נאמרו במסגרת סימפוזיון שנערך מטעם החברה להגנת הטבע בנושא שמירת ערכי טבע אל מול צרכי הפיתוח והקדמה במדינת ישראל. ניתן לראות במקור זה מעין תגובה לאתגר הרעיוני שמציב מכתבו של הציף האינדיאני לנשיא ארה"ב.

ג. מדרש תנחומא

פירוש חז"ל לצו האלוהי המורה על האדם ליצור ולנטוע גם כאשר הוא עצמו מלא בכל טוב מחדדת ומאירה את המסר המובלע בסיפור המרכזי.

ד. שווה ציטוט

המקורות מרחיבים את נקודת המבט של יחסי האדם והטבע. המקורות מדגישים את החשיבות של השמירה על הטבע ובמרכזה נטיעת עצים ושמירתם.

ה. ריאות ירוקות

מן המקורות ניתן ללמוד על החשיבות שייחסה ההלכה להיבטים סביבתיים של איכות החיים.

לא תשחית

פתיחה

אנחנו מציעים לקרוא את המאמר: "הונדליזם שבר שיאים חדשים" ומתוכו לצאת לדיון בשאלת השחיתת הרכוש. אפשר לבקש מהתלמידים לענות בחברותא על השאלות הבאות מדוע בחרו התלמידים "לחגוג" באופן הזה ומה ביקשו לבטא? מה ניתן לעשות על-מנת למנוע תופעה זו?

גופא

סיפור "המסקל" לקוח מתוך מסכת בבא קמא מן התלמוד הבבלי שם הוא מופיע כחלק מדיון בהלכות רשות הרבים. הצעה לשאלות שמטרתן להגיע להבנה מעמיקה של הסיפור:

מדוע הרשה לעצמו אותו אדם להשליך אבנים לרשות הרבים? מה לא הגיוני בדבריו של החסיד? מה למד אותו אדם?

לסיכום ניתן להציע את הפרשנות הבאה לסיפור:

הסיפור התלמודי איננו מסביר את מניעיו של המסקל ואולם ניתן לשער בפשטות כי בעיניו נתפסה רשות הרבים כמעין שטח הפקר ולא שטח השייך לרבים.

תגובת החסיד למעשי של אותו אדם מוזרה ובלתי צפויה וטענתו - במעשיך אתה פוגע ברשותך שלך! הלה במידה מסויימת של צדק, לעג לדבריו של אותו חסיד שהרי לכאורה רשות הרבים איננה רשותו!

את משמעותם העמוקה של דברי החסיד גילה אותו אדם רק לאחר שנאלץ למכור את שדהו ולעבור דרך המפגע הסביבתי אותו יצר במו ידיו. או אז הבין את ההבדל שבין רשות הרבים לרשות היחיד. בעוד הראשונה היא רשות זמנית וברת שינוי, הרי שרשות הרבים לעולם קיימת ושייכת לכווולם...

הצעות הרחבה עמוד ב'

בגיליון לתלמיד מופיעים מקורות נוספים ואיורים שתכליתם לחדד ולהעמיק את ההבנה של הסיפור המרכזי.

א. איסור השחיתת עצי פרי

הפסוק מספר דברים מהווה את מקור ההשראה והבסיס ההלכתי לאחד הרעיונות העמוקים שהתהוו בהלכה היהודית - האיסור להשחית ללא תועלת כל דבר הראוי לשימוש.

שאלות לדיון:

מדוע יש להגן על עץ פרי בעוד על עץ סרק לא מגינים? קראו את השיר "חיינו של האדם מן האילן" האם עץ שאינו עץ מאכל הוא באמת עץ סרק?

ב. בל תשחית - האיסור ההלכתי

הרמב"ם מנסח בצורה בהירה את מכלול האיסורים שהתפתחו בספרות חז"ל ובספרות הגאונים. אפשר לבקש מהתלמידים להוסיף איסורי השחיתת נוספים המתאימים לימנו ברוח דבריו של הרמב"ם.

שוה ציטוט

במקורות המובאים להלן מובאת התפיסה לפיה כל מה שנברא בעולם ראוי ליחס של כבוד לא מעצם היותו ערך העומד בפני עצמו אלא מעצם היותו מעשה ידי האל. בהקשר זה חשוב גם להדגיש שאיסור ההשחיתת ביהדות מופנה כלפי יצירה אנושית ולא רק כלפי יצירה אלוהית כמו שראינו אצל הרמב"ם.

עצות קטנות למעשים גדולים

המטרה של אוסף עצות אלו לחבר את הלימוד לעולם המעשה מבחינת "נאה דורש ונאה מקיים". לתלמידים המרבים לגלוש ולשוטט באתרי אינטרנט אפשר להציע אתרי גלישה נוספים בנושא: איכות הסביבה כמו: http://www1.snunit.k12.il/environment_db.html

תלמידים המעוניינים לכתוב עבודות אישיות בנושא, או מורים המעוניינים להרחיב את נושא "איכות הסביבה במקורות היהדות". מוזמנים ליצור עמנו קשר ולקבל עזרה והנחיה לפי הכתובת:

irabi@hotmail.com
eden1965@netvision.net.il

